

УДК 378

С. С. ІЗБАШ

кандидат педагогічних наук, доцент

Т. Ф. БЄЛЬЧЕВА

кандидат педагогічних наук, доцент

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення дефініцій “компетенція”, “компетентність”, “ключова компетентність”. Визначено й охарактеризовано ключові компетенції, що лежать в основі професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: компетенція, компетентність, ключова компетентність.

Компетентнісний підхід увійшов у систему освіти у зв'язку зі зміною української освітньої парадигми включенням України в Болонський процес, що, у свою чергу, зумовлено загальною тенденцією інтеграції та глобалізації світової економіки. Компетентнісний підхід в освіті розглядають як поступову переорієнтацію освітньої парадигми з передачі знань і формування умінь і навичок на створення умов для оволодіння тими, хто навчається комплексом компетенцій, які визначають їх потенціал, здатність до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатофакторного соціально-політичного, економічного та інформаційно-комунікаційного простору. Особливо актуальною для педагогіки вищої школи постає завдання побудови освітнього процесу за державними освітніми стандартами й компетенціями. У зв'язку з цим проблема формування ключових і професійних компетентностей у майбутніх учителів залишається однією з актуальних.

Теорія компетентнісного підходу, що виникла наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. за кордоном, а наприкінці 1980-х рр. знайшла відображення у радянській літературі. Дослідженню компетентнісного підходу в освіті присвячено праці багатьох російських і зарубіжних педагогів і психологів: В. Болотова, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Петровської, Дж. Равена, В. Серикова, Н. Тализіної, М. Холодної, Н. Хомського, А. Хуторського, Т. Gibert, G. Hamel, С. Prahalad та ін.

У сучасній педагогіці різні аспекти проблеми формування компетентності стали предметом дослідження А. Богуш, І. Бондаренко, А. Бодальова, М. Васильєвої, С. Вітвицької, О. Вознюк, Л. Голованчук, І. Дроздової, О. Дубасенюк, А. Журавльової, Л. Карпової, Н. Кічук, С. Козак, З. Курлянд, М. Левківського, А. Линенко, Г. Мельниченко, О. Пометун, Л. Пуховської, О. Савченко, Н. Саєнко, С. Сисоєвої, Л. Шевчук та ін.

Сьогодні цей підхід активно досліджується й розвивається у працях українських учених. Формування ключових компетентностей у майбутніх учителів висвітлюють: С. Гончаренко (тлумачення явища компетентності), І. Тараненко (компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань), А. Василюк (сучасні підходи до компетентності вчителів у Польщі), К. Корсак (цивілізаційна компетентність), І. Ящук (життєва компетентність особистості), В. Ковальчук (соціальна компетентність), А. Михайличенко, В. Аніщенко (професійна підготовка на основі стандарту компетентності).

Аналіз наукової літератури з проблеми компетентнісного підходу дає змогу констатувати, що впроваджені в педагогіку терміни “компетенція” і “компетентність”, “ключові компетенції”, “загальні компетенції”, “професійні компетенції” досі трактують неоднозначно, існують різні думки авторів щодо класифікації і видів компетенцій. Не визначено не тільки зміст понять “компетенція” і “компетентність”, а й їх співвідношення між собою: поняття можуть нести однакове змістове навантаження, а можуть мати різне значення. З огляду на це, спробуємо узагальнити накопичений досвід з цієї проблеми й з’ясувати сутність зазначених понять.

Мета статті – з’ясувати сутність понять “компетентність”, “компетенція”, “ключова компетентність” та відокремити й охарактеризувати ключові компетенції, які забезпечують ядро професійної підготовки майбутніх педагогів.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки не існує точного визначення понять “компетентність” і “компетенція”. Різні вчені висувають свої гіпотези з цього питання, спробуємо викласти декілька таких гіпотез.

Закон України “Про вищу освіту” компетентність визначається як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [3, с. 10].

На думку В. М. Введенського, компетентність – це певна особистісна характеристика, а компетенція – сукупність конкретних професійних чи функціональних характеристик [2, с. 51].

А. В. Хуторської зазначає, що компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, яку задають щодо певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної продуктивної діяльності. Компетентність – володіння, людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї і предмета діяльності [9, с. 60].

За Е. Ф. Зеєром компетентність – це цілісна й систематизована сукупність узагальнених знань, а компетенція – узагальнений спосіб дій, що забезпечують продуктивне виконання професійної діяльності, тобто здатність людини на практиці реалізовувати свою компетентність [4, с. 25].

Українські вчені, досліджуючи поняття компетентності, пропонують різні трактовки, але найбільшого поширення в науковій літературі набуло визначення компетентності як “сукупності знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію” [8, с. 149].

Аналіз літературних джерел дає змогу визначити, що компетентність – це загальна здатність і готовність особистості до діяльності, засновані на знаннях, вміннях і досвіді, набутих у процесі навчання, а компетенція – вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері.

Поняття “ключові компетентності” введено у науковий ужиток на початку 90-х рр. ХХ ст. Основна роль у розробці проблем ключових компетентності належить міжнародним організаціям, адже саме вони спробували узагальнити доробок педагогів із різних країн світу. Так, експерти міжнародної комісії Ради Європи ключовою компетентністю вважають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби, а також комплекс цінностей особистості, знань і навичок. Вони пропонують об’єднати ключові компетентності, якими мають володіти молоді європейці, у соціальні, мотиваційні, функціональні напрями та віднести до них політичні й соціальні; компетентності, пов’язані з життям у багатокультурному інформаційному суспільстві; компетентності, що стосуються володіння усним і письмовим спілкуванням; здатність вчитися протягом життя.

Українські педагоги визнають ключову компетентність суб’єктивною категорією, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати у широкій сфері діяльності людини. Так, О. І. Пометун визначає ключові компетентності як “здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв’язуючи відповідні проблеми” [1, с. 52]. О. В. Овчарук зазначає, що ключові компетентності – це багатовимірні утворення, що належать до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають змогу ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах та сприяють особистому успіхові, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер [6, с. 93]. На думку дослідниці, ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізованими у комплексі знань, умінь, навичок, цінностей і відносин за навчальними галузями та життєвими сферами особистості. О. В. Овчарук подає узагальнену класифікацію ключових компетентностей за трьома основними блоками:

– соціальні компетентності, пов’язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості та репрезентованою здатністю до співпраці;

– мотиваційні компетентності, які відбивають внутрішню мотивацію, інтереси, індивідуальний вибір особистості;

– функціональні компетентності, що відображають сферу знань, уміння оперувати науковими знаннями і фактичним матеріалом [6, с. 64].

Координаційна рада навчально-методичних об'єднань та науково-методичних рад вищої школи визначає, що компетенції розподіляються на 2 групи:

– загальнокультурні або ключові (універсальні, надпредметні), які менш жорстко прив'язані до об'єкта й предмета праці;

– Професійні (предметно-специфічні, предметно-спеціалізовані) відображають професійну кваліфікацію і розрізняються за різними напрямками підготовки (спеціальностями).

В. А. Зимня, розглядаючи питання про трактування ключових компетенцій, формулює 10 основних видів, розділяючи їх на три групи:

1. Компетенції, що стосуються самої людини як особистості, суб'єкта діяльності, спілкування:

– компетенції здоров'язбереження: знання та дотримання норм здорового способу життя, знання небезпеки шкідливих звичок; знання та дотримання правил особистої гігієни, побуту; фізична культура людини;

– компетенції ціннісно-сислової орієнтації у світі: цінності буття, життя; цінності культури (живопис, література, мистецтво, музика), науки; виробництва; історії цивілізацій, власної країни; релігії;

– компетенції інтеграції: структурування знань, ситуативно-адекватної актуалізації знань, розширення збільшення накопичених знань;

– компетенції громадянськості: знання і дотримання прав і обов'язків громадянина; свобода і відповідальність, впевненість у собі, власна гідність, громадянський обов'язок; знання і гордість за символи держави;

– компетенції самовдосконалення, саморегулювання, особистісної та предметної рефлексії; сенс життя; професійний розвиток; мовленнєвий розвиток; оволодіння культурою рідної мови, володіння іноземною мовою.

2. Компетенції щодо соціальної взаємодії людини і соціальної сфери:

– компетенції соціальної взаємодії: з суспільством, спільнотою, колективом, сім'єю, друзями, партнерами, розв'язання конфліктів, співробітництво, толерантність, повага і розуміння інших людей (раса, національність, релігія, статус, роль, стать), соціальна мобільність;

– компетенції у спілкуванні: усному, письмовому, діалог, монолог, знання і дотримання традицій, ритуалу, етикету; крос-культурний аналіз спілкування; ділова переписка; діловодство, бізнес-мова; іншомовне спілкування, комунікативні завдання, рівні впливу на реципієнта.

3. Компетенції щодо діяльності людини:

– компетенція пізнавальної діяльності: постановка й вирішення пізнавальних завдань; нестандартні рішення, проблемні ситуації; продуктивне й репродуктивне пізнання, дослідження, інтелектуальна діяльність;

– компетенції діяльності: гра, навчання, праця; засоби і способи діяльності: планування, проектування, моделювання, прогнозування, дослідницька діяльність, орієнтація у різних видах діяльності;

– компетенції інформаційних технологій: прийом, переробка, видача інформації; перетворення інформації, мас-медійні, мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність; володіння інтернет-технологіями [5, с. 36].

А. В. Хуторської пропонує сім ключових компетенцій: ціннісно-смилова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова та компетенція особистісного самовдосконалення [9, с. 61].

На нашу думку, в професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів важливо сформувати такі ключові компетенції:

1. Ціннісно-смилова компетенція (забезпечує механізм самовизначення). Цю компетенцію забезпечують знання: методології і теорії навчального пізнання, усвідомлення значення мети та цілеутворення в педагогічній діяльності, умов досягнення вчителем педагогічних цілей, а також уміння: самовизначення своєї соціальної ролі, здійснювати дидактичне цілепокладання, діагностувати та прогнозувати ефективність своєї діяльності та діяльності учнів відповідно до рівня їхнього розвитку та обізнаності, відбирати та складати завдання, які сприяють формуванню ціннісних орієнтацій школярів, співвідносити цілі з отриманим результатом та робити висновки, оперативно змінювати та ставити нові цілі в складних навчальних ситуаціях, навчати дітей визначати цілі власної діяльності.

2. Загальнокультурна (забезпечує механізм оволодіння пізнавальним процесом та досвідом діяльності). Важливо, щоб студент оволодів комплексом міждисциплінарних теоретичних знань, які забезпечують навчально-виховний процес, зміст освіти, інтеграцію власних предметних, суспільних, природознавчих, математичних, психологічних, педагогічних, методичних, культурологічних знань; набув умінь створювати власну програму професійного самовдосконалення, співвідносити теоретичні знання з власним життєвим та професійним досвідом і досвідом учнів; створювати атмосферу партнерства в процесі роботи; активізувати та стимулювати пізнавальні інтереси учнів за допомогою цікавих завдань; переконливо та доступно викладати навчальну інформацію; виявляти суперечить у навчальному процесі та ставити перед учнями завдання з метою їх подолання; передбачати наслідки своїх дій, раціонально використовувати навчальний час.

3. Навчально-пізнавальна (забезпечує самостійну пізнавальну діяльність і організацію студентів). Майбутнім учителям необхідно набути знання способів цілевизначення, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності та комплекс знань у обраній сфері. Сформувати уміння складати навчально-пізнавальні завдання з різних предметів, проектувати зміст навчання учнів через постанову задач та завдань; відбирати ілюстративний, художній, музичний матеріал до навчально-пізнавальних завдань; класифікувати завдання відповідно до мети діяльності.

4. Інформаційна компетенція передбачає усвідомлення джерел і сучасних технологій отримання й обробки інформації та набуття уміння працювати з книгами, аналізувати інформацію завдань підручників, здійсню-

вати пошук інформації включно з використанням сучасних інформаційних технологій для створення педагогічних проєктів (програма “Intel”), оперативно застосовувати інформацію в практичній діяльності із складання завдань, аналізувати інформацію засобів масової інформації, співставляти отриману інформацію з педагогічною та життєвою ситуацією [7, с. 11].

Отже, формування ключових компетентностей майбутніх учителів можна вважати одним із головних завдань сучасної вищої педагогічної освіти.

Висновки. Аналіз наукових публікацій останніх років свідчить про те, що поруч з поняттям “компетентність” вчені використовують і таке поняття, як “компетенція”. І якщо компетенція – це певна відчужена, наперед задана вимога щодо знань та досвіду діяльності у певній сфері, то компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності й включає особисте ставлення до предмета й продукту діяльності; це загальна властивість особистості як професіонала, здатність і готовність особистості до діяльності, засновані на знаннях, уміннях і досвіді, набуті у процесі навчання. Орієнтуючись на теорію ключових компетентностей та міждисциплінарний підхід, зазначимо, що в підготовці майбутніх вчителів відбувається формування ціннісно-сислової, загальнокультурної, навчально-пізнавальної та інформаційної ключових компетенцій.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в поглибленому дослідженні процесу формування професійних компетенцій майбутніх учителів у межах суб’єкт-суб’єктної моделі організації навчального процесу, що сприятиме розвитку гармонійної висококомпетентної особистості вчителя – творчого професіонала.

Список використаної літератури

1. Бібік Н. М. Компетентнісна освіта – від теорії до практики / Н. М. Бібік, І. Г. Єрмаков, І. Л. Погоріла, О. І. Пометун. – Київ : Плеяди, 2005. – 120 с.
2. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
3. Про вищу освіту : Закон України // Голос України. – 2014. – № 148. – С. 9–19.
4. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 34–42. – Режим доступа: <http://aspirant.rggu.ru/article.html?id=50758>.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
7. Основи педагогічної майстерності : навч.-метод. матер. та завдання до практичних занять і самостійної роботи студентів / укл.: Т. Ф. Бельчева, С. С. Ізбаш. – Мелітополь : МДПУ, 2014. – 49 с.
8. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ : Вища школа, 2000. – С. 149.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015.

Избаш С. С., Бельчева Т. Ф. К вопросу о формировании ключевых компетенций будущих учителей в процессе профессиональной подготовки

В статье проанализированы современные подходы к определению дефиниций “компетенция”, “компетентность”, “ключевая компетентность”. Определены и охарактеризованы ключевые компетенции, которые лежат в основе профессиональной подготовки будущих учителей.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, ключевая компетентность.

Izbash S., Babicheva T. On the Formation of the Key Competencies of future Teachers in the Course of Vocational Training

In the article analyzes modern approaches to the definition of “competence”, “competency”, “core competence”. Identified and characterized core competencies that underpin the professional preparation of future teachers.

Forming core competences of future teachers can be considered as one of the main tasks of modern higher pedagogical education. Installed that along with the term “competence” scientists use the term “competency”. And if competency is some aloof, given the requirement of knowledge and experience in a particular field, the competence is the possession of competency that manifests itself in effective activity and includes personal attitude to the subject and product of their activities; this is a General personality trait as a professional, the ability and willingness of the individual to activity based on knowledge, skills and experience which are acquired in the learning process. Focusing on the theory of core competences and interdisciplinary approach, the authors prove that in the preparation of future teachers is formation of value-semantic (provides a mechanism for self-determination), General cultural (provides a mechanism for mastering the learning process and experience), educational (provides independent cognitive activity and organization of students) and information core competencies (awareness of the sources and modern technologies of obtaining and processing information and acquisition of skills to search for information using modern information technologies, to analyze information from textbooks).

The authors have summarized accumulated in the scientific literature, the experience of studying the problem and figured out the essence of these definitions.

Key words: competence, competency, core competence.